

**DAKTİLO EĞİTİMİNİN TÜRKİYE’DEKİ SERÜVENİ
KAPSAMINDA BİR KAYNAK ESER İNCELEMESİ:
DAKTİLOGRAFI¹**

Ahmet Sait ÖZKUL*

Yasin ÇAKIREL**

**A SOURCE BOOK REVIEW IN THE SCOPE OF AN
ADVENTURE OF TYPEWRITING EDUCATION IN
TURKEY: TYPEWRITING**

Öz

Bu çalışmada, son dönem Osmanlı’daki kayıtlar ve kitaplardan başlamak ve M. Hamid’in kitabını merkeze almak suretiyle, Cumhuriyet dönemi boyunca eğitim sistemi ve iş hayatı açısından daktilo ve daktilo eğitiminin serüveni ele alınmakta ve bu konuda 1928 tarihinde yayımlanan bir kaynak eser incelenmektedir. Çalışmanın odak noktasını teşkil eden bu kaynak eser, Ticaret Mekteb-i Âlîsi daktilografî muallimi M. Hamid tarafından 1928 yılında yayımlanan “Daktilografî” kitabıdır. Kitapta, ticaret ve büro yönetimi sahalarında gerekli olan kayıt tutma işlemleri ve ticari yazışmalar için daktilo öğretiminin gerekliliği öne sürülmektedir. Kitaptan yaralananların, kendi kendilerine daktilo kullanmayı öğrenebilmeleri için teorik, pratik ve teknik bilgilere yer verilmektedir. Ayrıca o dönemde çalışma yaşamında olan kadınlar için daktilografî eğitiminin gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Daktilografî Eğitimi, Büro Yönetimi, Ticaret Eğitimi Tarihi, Ticaret Mektebi, Türkiye.

Abstract

The study focuses on the adventure of typewriter and typist education in terms of education system and the business life throughout the Republican era, starting with the records and books in the last period of Ottoman and centering the book of M.

---

¹ Bu çalışmanın önceki versiyonu, 17-21 Nisan 2019’da düzenlenen V. INES kongresinde sözlü sunulmuş ve “İşletmecilik Eğitiminde İnsan ve Yazı Makinalarının Etkileşimde Olduğu Bir Ders: Daktilografî” adıyla kongre kitabında yayımlanmıştır. Daktilo eğitiminin Türkiye’deki serüvenine dair bilgiler bağlamında geliştirilerek ve genişletilerek makaleye dönüştürülmüştür.

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, e-posta: saitozkul@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8858-4685>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, e-posta: yasincakirel@klu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4019-7381>.

Hamid. The emphasis of this study is the book titled “Daktilografi” (Typewriting), published in 1928 by M. Hamid who was teacher of typewriting at the School of Commerce. In the book, it’s suggested that typewriter education is required for record keeping and commercial correspondences required in the fields of commerce and office management. The book provides theoretical, practical and technical information to learn how to use the typewriter on their own. In addition, it is emphasized that typewriter education was necessary for working women at that time.

Keywords: Typewriting Education, Office Administration, History of Commerce Education, The School of Commerce, Turkey.

“Daktilo endüstrisinin gelişimi, modern ilerleme tarihi ile o kadar iç içe geçiyor ki, onları ayırmak imkânsızdır. Aslında, daktilo, son yirmi yılda dünyanın kayda değer ilerlemesinden sorumludur. Bu nedenle, gelişiminin bir özeti, her akıllı, ileri düşünceli kimse için ilginç olmalıdır.”

C. V. ODEN, Evolution of the Typewriter, 1917.

1. Giriş

Yazı, insanlar arası ilişkilerde bağlayıcı ve güven verici bir niteliğe sahiptir. Sözlü iletişimin ötesinde yazıya aktarılan kelimeler bir gerçeklik haline dönüşür. Yazının kanıt niteliği taşıması yazılı iletişimi de önemli kılan bir özelliktir (Bahar, 2011: 7). Daktilo, özellikle iş dünyasındaki yazılı iletişim süreçlerinin gerek kanıt niteliğine bürünmesi gerekse yayılmasına katkı sağlaması açısından önemli bir icattır. Ayrıca daktilo, insanlığın ekonomik, sosyal ve kültürel ilerlemesine teknolojik gelişmeleri bünyesinde barındırarak temsilcilik yapması bakımından tarihsel serüveni olan değerli bir aktördür. Nitekim daktilo; icat edildiği zamandan itibaren ticarileşmiş ve sonrasında da iş hayatının önemli bir aracı/aracısı konumuna gelmiştir.

Teknolojinin tarihsel seyri içerisinde yazı, makineleşmeden etkilenmiştir. Yazının daha hızlı, temiz, kalıcı olabilmesi için daktilo önemli araçlardan birisi olagelmiştir. Resmi iletişim/yazışmalar, kayıt tutma, ticari işlemler, basılı eserlerin ortaya konulması vb. birçok alandaki yazma eylemi, çok yakın geçmişe kadar daktilo ile yapılmaktaydı. Fakat günümüzde klavye, dikte vb. aktarım araçları vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu aktarım araçlarıyla üretilen içerikler de özellikle bilgisayar/internet/bulut ortamlarında saklanabilir formatlara evrilmiştir.

İş hayatının önemli bir aracı/aracısı olan daktilonun bu süreçlerle birlikte eğitim vasıtasıyla nasıl ve nerelerde kullanılabileceği meselesi de gündeme gelmiştir. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de hem kamu kurumları hem özel sektör kuruluşları hem de bireyler daktilo öğretimi konusunda önemli roller üstlenmişlerdir. Daktilonun iş hayatında giderek artan önemi ve bir

meslek haline dönüşmesi, ders olarak müfredatlara girmesine ve öğretimi için özel kursların düzenlenmesine olanak sağlamıştır.

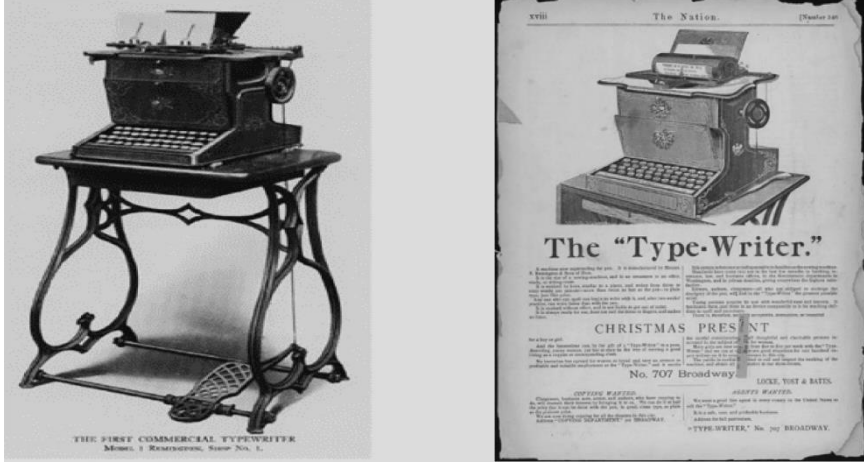
Bu bağlamda çalışmada öncelikle dünyada daktilonun icadı ve ticarileşmesi hakkında genel olarak bilgi verilmektedir. Daha sonra Osmanlı'nın son döneminde işletmecilik eğitimi açısından önemli bir eğitim kurumu olan Ticaret Mektebi bünyesinde 1910 yılında başlayan daktilografi eğitiminin Türkiye ortamında diğer aktörler vasıtasıyla nasıl bir gelişim gösterdiği ele alınmaktadır. Son olarak ise 1928 yılında M. Hamid tarafından telif edilen ve Türkiye ortamında daktilografi ile ilgili yayımlanan ilk Türkçe eser olan "Daktilografi" adlı kitap, içerik açısından incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Çalışmanın amacı, Türkiye'de daktilo eğitimi alanında yazılan ilk eser olan "Daktilografi" kitabının, yayımlandığı dönem ve içerik açısından incelenmesidir. Türkiye'de daktilo eğitimine ışık tutan söz konusu kitap, Harf İnkılabı sürecinde yayımlanmıştır. Bu noktada kitabın içeriğinin hem Osmanlı alfabesi hem de Latin alfabesi ile oluşturulması önemlidir. Bu nedenle çalışmada, Türkiye'deki daktilo eğitimine genel bakış sunulması ve bu alanda yayımlanan ilk eserin incelenmesi bakımından işletmecilik eğitimi tarihine katkı sağlanmaktadır.

2. Geçmişten Günümüze Daktilo

Her ne kadar bir piyanoya benzese de yazı makinesi olarak ilk patent alan daktilonun icadı 18. yüzyılın ilk çeyreğine tekabül etmektedir. Söz konusu dönemde keşfedilen daktilo aynı zamanda ticarileştirilme sürecine girmiştir. Kraliçe Anne Stuart tarafından Henry Mill'e verilen "*yazı yazmaya yarayan bir makinenin geliştirilmesi ve ticarileştirilerek satılabilmesi*" izni ile daktilo, ilerleme tarihinde önemli yer tutmaya başlamıştır (Oden, 1917: 8; Çelik, 2018: 4).

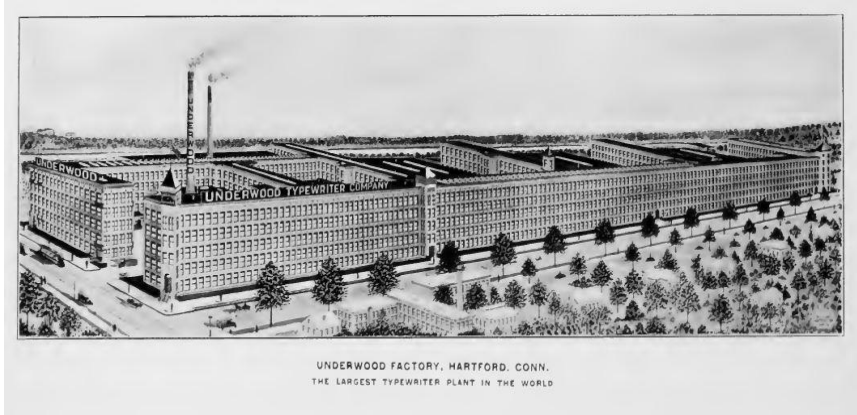
Resim 1: İlk Ticari Daktilo “Remington” ve Gazete İlanı Şeklinde Başka Bir Gösterimi

Kaynak: Çelik, 2018: 35; <https://moneyweek.com/327793/this-week-in-history-the-first-commercial-typewriter-goes-on-sale>.

İlk tarihlerden itibaren farklı şekil ve formlarda karşımıza çıkan daktilonun iş hayatında kullanılabilir forma dönüştürülmesi ile ilgili çalışmalar ve patent başvuruları 1800'lü yılların ikinci yarısına rastlamaktadır. Christopher L. Sholes isimli bir Amerikalı, yazı makinesinin bugünkü haline gelmesinde önemli bir paya sahiptir. Gazeteci, aktör ve politikacı kimliklerine sahip C. L. Sholes 1868 yılında seri ve pratik bir daktilo yapmıştır (Çelik, 2018: 35). 1 Temmuz 1874'te, dünyanın ticari olarak başarılı ilk daktilosu “Sholes & Glidden Type Writer” satışa çıkmıştır. Bu daktilo daha sonra silah yapımcısı Remington ile imzalanan sözleşme ile geliştirilmiştir. Tasarım kusurları olmasına rağmen bu daktilo, dikiş makinesi üzerine yerleştirilen pedal yardımı ile şaryoyu döndürmekte ve yazının yazılmasını sağlamaktaydı (Judge, 2014, moneyweek.com; Çelik, 2018: 34). Bu buluş, daktilonun ilk versiyonlarının çeşitli faturalandırma, defter tutma, hesap özeti çalışması vb. işlerde kullanılmasını arttırdı. 1896'da Illinois'den F.P. Gorin; 1889'da Kentucky'den Joseph B. Gathright o dönem için tablolama cihazı (tabulating device) adı verilen cihazlarla patent sahibi olmuşlardır. Daha sonra Gorin'e ait patent Remington Daktilo Şirketine atanmıştır. İlk olarak 1896 yılında pratik biçimde üretilen Underwood markalı daktilo, Gathright patentlerini ihlal etmek için dava açmış ve birkaç yıl süren davadan sonra mahkemeler aracılığıyla bu cihazın tek sahibi olmuştur. Underwood daktilo, “milyon” (1.000.000) seri numarasını ürününe yerleştirebilen ve popülerliğini güçlü bir şekilde gösteren tek yazı makinesi konumuna gelmiştir (Oden, 1917: 119-120).

Resim 2: Underwood Daktilo Fabrikası (1917 tarihli kaynakta resmin altına “Dünyanın En Büyük Daktilo Tesisi” notu düşülmüştür).

Kaynak: Oden, 1917: 155.

Burada kısaca değinmek gerekirse, özellikle 1870’li yıllar ve sonrası ABD’de binlerce patentin alındığı bir dönemdir. ABD’nin, sosyoekonomik yapısını şekillendirerek, onu dünyanın ekonomi lideri konumuna taşıyan gelişmelerin yaşandığı bu döneme, “ABD tarihinin yaldızlı çağı” adı verilmektedir. Şirket sayıları giderek artmış, yeni endüstriler ve çok ortaklı büyük şirketler kurulmuş, farklı ırklardan meydana gelen yeni bir işçi profili ortaya çıkmıştır (Berber, 2013: 75-76). Bu gelişmelerden daktilo da payına düşeni almıştır. Nitekim 1900’e gelindiğinde, ABD işgücünde yaklaşık 200.000 kadın stenograf ve daktilograf vardır ve bu sayı 1930’da iki milyonu geçmiştir (Judge, 2014, moneyweek.com).

3. Mesleki Eğitim ve Daktilo

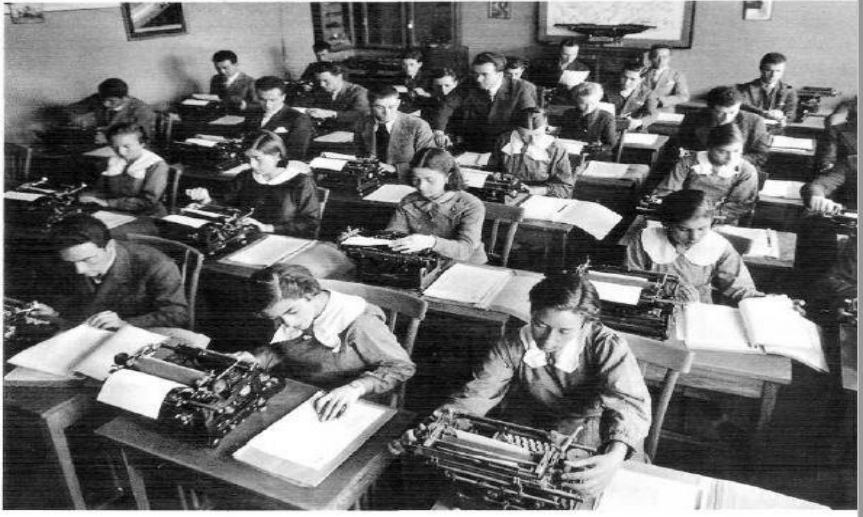
19. yy. sonlarında Cincinnati okulunda stenografların iki parmaktan on parmak yazıma geçişiyle ilgili L. V. Longley tarafından eğitimler verilmiştir (Acar ve Gürsoy, 2013: 3). Daktilonun Avrupa’da ve ülkemizde yaygınlaşmasıyla birlikte ilk uluslararası “daktilo ile hızlı ve hatasız yazma yarışması” 1907’de düzenlenmiş ve yarışmayı Miss R. L. Fritz kazanmıştır (Oden, 1917: 89). Türkiye’de de 1930’lu yıllar itibariyle yarışma ilanları gazetelerdeki yerini almaya başlamıştır (Çelik, 2018: 37). Daktilonun özellikle iş dünyasında etkin bir şekilde kullanıldığı tarihlerde, daktilonun konu edinildiği ve kullanımıyla ilgili çeşitli bilgilerin yer aldığı eserlere rastlanmaktadır. Oden’in 1917 yılında yayımlanan “The Evolution of the Typewriter” kitabıyla aynı yıl yayınlanan William H. Leffingwell’in “Scientific Office Management” kitabında dönemin ruhuna uygun olarak daktilo işi bilimsel yöntemlerle analiz edilmiştir. Kitapta, daktilo

kullanımında baş ve el hareketlerinin kayıt altına alınması, parmaklar için uygun kas hareketleri, hataların silinmesi için gerekli süreler ve gereksiz hareketlerin giderilmesi için bazı hesaplamalara yer verilmiştir (Oden, 1917; Berber, 2013: 157).

Osmanlı Devleti'nde 11. yüzyılda Ahilik sistemi ve sonrasında Lonca teşkilatı, Gedik sistemi ve Enderun Mektebi ile başlayan mesleki eğitim serüveni 1775'lere gelindiğinde mühendishaneler ile devam etmiş; Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar baytarlık, ebelik, ziraat, ormancılık, sanayi, madencilik, telgraf mektepleri, kız rüştiyeleri açılarak mesleki eğitime önem verilmiştir. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar geçen süre içerisinde mevcutlara Ticaret ve Sanayi Mektepleri ve bazı diğer mesleki eğitim veren okullar eklenmiştir. Bu bağlamda özellikle 1883'te açılan Hamidiye Ticaret Mektebi mesleki eğitimde önemli yer tutmaktadır. 1911'de Kondüktör Mektebi, 1914'te Bahr-i Tayyare Mektebi ve Çırak Mektepleri, 1915'te Şimendifer Mektebi ile dünyadaki gelişmelerle ilgili eğitimler vermeye çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Ticaret Mekteplerinin sayısı artmış ve illere yaygınlaştırılmıştır. Köy Enstitüleri, Sanat Okulları, Gezici Kadın ve Erkek Kursları, Ticaret Liseleri ile mesleki eğitime verilen önem artmıştır (MEB, 2019: 5-125).

Türkiye'de mesleki eğitime verilen önemin daktilografi eğitimine yansması söz konusudur. Osmanlı Devleti'nin son ve Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki gelişmelerin bu durumu net bir şekilde gösterdiği söylenebilir. Literatürde 1910 yılında "daktilografi" adlı dersin Ticaret Mektebinin müfredat programına eklendiği ve aynı yıl mektepte "daktilo dershanesi" açıldığı ifade edilmektedir (Çelebi, 1939). Ticaret Mektebi'nin 1914-15 ders döneminde de *Kısm-ı Evvel* (Ticaret Lisesi) ve *Kısm-ı Sâni*'de (Yüksek Ticaret) daktilografi eğitimine devam edilmiştir (Güvemli, 2005: 16-20). Özellikle daktilo dershanesinin açılması, daktilografi dersinin uygulamalı eğitimle verildiğini göstermesi açısından önemlidir. Daktilografi eğitimi hakkında ilk Türkçe kitabın yayımlanması ise Cumhuriyet'in erken dönemine rastlamaktadır. O dönemde Ticaret Mektebi çatısı altında daktilografi öğretmenliği yapmakta olan M. Hamid tarafından telif edilen "Daktilografi" adlı kitabın basım yılı 1928'dir. Eğitim ortamlarındaki bu gelişmelerin yanında iş hayatında ihtiyaç duyulan daktilograf sayısının her geçen gün artmasıyla birlikte ilerleyen yıllarda Türkiye'de, farklı mecra ve kurumlarda daktilografi eğitimlerinin verilmesine devam edilmiştir.

Resim 3: Daktilo Sınıfı, 1930'lu Yıllar, Ankara Ticaret Lisesi

Kaynak: Akçura, 2001: 65.

Cumhuriyet dönemi uygulamalı eğitime önem verilen bir dönem olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü yasama yılı açılış konuşmasında *"Ortaöğretimin amacı, ülkenin ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmet ve sanat elemanlarını yetiştirmek ve yüksek eğitime aday hazırlamaktır. Bunun için orta eğitimde de eğitim ve öğretim yöntemlerinin pratik ve uygulamalı olması temeline uymak şarttır"* diyerek mesleki ve teknik eğitimin gerekliliği ve zorunluluğunu vurgulamıştır (MEB, 2019: 128). Mustafa Kemal Atatürk, ekonomik ve sosyal hayatta etken olabilmek için gerekli olan temel bilgileri uygulamalı bir şekilde vermek gerektiğini ve bunun milli eğitimin temelini teşkil ettiğini ifade etmiştir. Ancak 1940'lı yıllarda ortaöğretimin özellikle birinci kısmı olan ortaokullara iş kavramını sokmanın yanlış olduğu düşüncesi gelişmiştir. Bu çerçevede müfredata daktilografi, dosyalama gibi yeni dersler eklenmesi istenmemiştir. Bu tartışmalarla birlikte kuramın uygulamadan daha üstün olduğu görüşü esas alınarak daktilografi gibi herkes için geçerli olduğu düşünülen becerilere de ortaokul ve lise müfredatlarında yer verilmemiştir. Genel ve mesleki eğitim birbirinden ayrı şekilde geliştirilmiştir. 1963'e kadar genel ve mesleki ortaokul olmak üzere iki ayrı ortaokul türü bulunmaktadır. Mesleki eğitim ortaokul seviyesinde devre dışı bırakılmıştır. Köy enstitülerinin uygulamalı eğitim içermesi nedeniyle genel eğitim kurumlarından ayrı tutulduğu görülmektedir (Doğan, 1981: 5-11).

Türkiye'de iş hayatına daktilograf yetiştirmek için açılan ilk kurs 1929 yılına rastlamaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun

almış olduğu 24.03.1929 tarihli kurul kararlarında “Ankara Ticaret Mektebi Daktilo Kursu Hakkında” maddesi yer almaktadır (ttkb.meb.gov.tr). Hikmet Feridun (Es) 40 daktilo makinesinin çalıştığı bir sınıfı olan *Ameli Hayat Ticaret Lisesini* ziyaret etmiş ve röportajında: “*Daktilo sınıfı akşamları dörtten sonra başlıyor. Burada her sınıftan talebe var. 30’unda büyük hanımlar... Saat üç buçuğa, dörde kadar başka yerlerde çalışan, fabrikalarda küçük işler yapan genç kızlar... Ailesi düşmüş, çalışmak mecburiyetinde kalmış paşa torunları... Genç kızlardan bir tanesini uzaktan tanırım... Büyük babasının zenginliği dillerde standı. Çocukluğu büyük bir konakta geçmişti... Şimdi bütün ailenin mukadderatı genç kızlarının tuşlar üzerinde titreyen ince parmaklarına bağlanmış*” ifadelerine yer vermiştir (Akçura, 2001: 64-65).

Cumhuriyet’in kuruluşunun 15. yılı onuruna Adana Halkevi tarafından basılan dergide *Halk Dersaneleri ve Kurslar Komitesinin* 1933, 1934, 1936 ve 1937 yıllarında okullarda düzenlediği gündüz ve gece kurslarında erkek ve kadınlara Türkçe, hesap, Fransızca, İngilizce, motorlu taşıt kullanma kurslarının yanı sıra daktilografi eğitimi verildiği de görülmektedir (Adana Halkevi Dergisi, 1938, earsiv.sehir.edu.tr).

Taha Toros arşivine ait ve üzerine Osmanlıca olarak “Akşam (gazetesi), 21.7.1949” notu düşülmüş gazete kupüründe yer alan ve “Darüşşafaka’nın kuruluşu, geliri, erzak tahsisi ve mektep binası” bilgilerini içeren haberde; “*Birinci Dünya Harbinden sonra tatbik edilen program yüksek mekteplere mahreç olmak üzere resmi liselerdeki tedrisatı takip etmekle beraber, doğrudan doğruya hayat sahasına atılmak isteyen mezunları teçhize medar olmak üzere lisan derslerine fazla saat tahsisi, muhasebe usûlü, usûl-i defteri, daktilografi gibi ameli hayatta yer tutan derslere ayrıca ehemmiyet vermektedir*” ifadeleri yer almaktadır. Haber metninde görüldüğü üzere, Darüşşafaka’daki eğitimleri sonrasında doğrudan çalışma hayatına atılmak isteyen yetim ve fakir çocuklara, uygulama ağırlıklı programın içerisinde yer alan daktilografi dersi verilmiştir (Akşam Gazetesi, 21.7.1949, earsiv.sehir.edu.tr).

1 Aralık 1950 tarihli Yeni İstanbul Gazetesi’ndeki “Gazete ve Gazetecilik Enstitüsüne Dair” isimli haberde İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü’nün kuruluşu konu edinilmiştir. Bu haberde enstitü öğretim konularının iki gruba ayrılacağı ve bunların “umumi ve nazari öğretim” ve “mesleki ve teknik öğretim” olduğu anlatılmıştır. Sayılan 25 dersin içerisinde daktilografi, mesleki ve teknik öğretim kısmında yer almıştır. Burada enstitü mezunlarının üniversite mezunu olamadıkları ve üniversite öğrencilerine verilen haklardan faydalanamadıklarına da değinilmiş; bu şartlarda 580 öğrencinin enstitüye kaydolmasının hayretle karşılandığından bahsedilmiştir (1 Aralık 1950, Yeni İstanbul Gazetesi, earsiv.sehir.edu.tr).

1950’li yıllarda başka bir daktilografi eğitimine Heybeliada Sanatoryumunda rastlanmaktadır. Kronik tüberkülozuların dışarıda çalışamaları ve nefeslerinin zayıf olması sebebiyle iç ortamlarda çalışabilecekleri meslekler arasında daktilo da sayılmıştır. 1.6.1954 tarihinde faaliyete geçen Heybeliada rehabilitasyon merkezinde 1957 yılının başlarına kadar 184 kişi eğitim görmüş ve bunların 17’si daktilografi ve stenografi eğitimi almışlardır. 1973 yılına gelindiğinde tüm eğitimlere katılanların sayısı 750’den fazladır ancak bunların içinde daktilo sayısı tam olarak bilinmemektedir. Yine bu merkezin daktilo eğitiminden mezun olan 7 kişinin iş hayatında yerleştikleri yerler ve aldıkları ücretler tablolaştırılmıştır. Tabloda 100 ile 190 lira arasında değişen miktarda ücretle, Ziraat Bankası, Koşuyolu Hastanesi, Sıhhat Müdürlüğü, Radyoevi gibi yerlerde meslek sahibi olunduğu görülmektedir (Yılmaz, 2014: 84-88).

21.12.1982 tarihli “Daktilografi atölyelerinin düzenlenmesi ve işletilmesi yönergesi” MEB tarafından yayınlanmış; aynı yönerge bu atölyelere artık ihtiyacın kalmaması sebebiyle 06/01/2009 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır (mevzuat.meb.gov.tr). 1980’li yıllar daktilografi ile ilgili özel kursların da yoğun olarak açılmaya devam ettiği yıllar olmuştur (ttkb.meb.gov.tr).

Hayata geçirildiği yıl ve sonrasında pek çok tartışmaya sebep olan “Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi (LİMME)” 09.10.1990 tarihli ve 20660 sayılı Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Halk eğitimi ile ilgili konuların geniş olarak ele alındığı XIII. Milli Eğitim Şurası’nın bir sonucu olan proje ile istihdam imkânı olan mesleklerde lise ve dengi okul mezunlarının ve işsiz durumdaki yükseköğretim mezunlarının yetiştirilmesi, işe girmeleri veya kendi işlerinin sahibi olmaları hedeflenmiştir. “Örgün meslek eğitimi (mesleki tamamlama) ve yaygın meslek eğitimi (meslek kazandırma)” olmak üzere iki ana bölümde eğitim verilen projede daktilografi eğitimi; sekreterlik ve büro hizmetlerinin yanı sıra büro makineleri tamir ve bakımı eğitimleriyle birlikte meslek kazandırma kısmında yer almıştır (Kahraman, 2016: 19-20).

Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki ve Teknik Eğitim Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı (METARGEM) tarafından 1996 yılında Türkiye genelinde yapılan ve 3424 öğrenci ve 619 işveren ile gerçekleştirilen *Ticaret Meslek Lisesi Mezunlarını İzleme Araştırması*’nın genel görüş ve öneriler kısmında daktilografi derslerinin saat sayılarının arttırılması önerilmiştir (METARGEM, 1996: 7-56). Aynı kurum tarafından 2003 yılında “Ticaret” adıyla gerçekleştirilen çalışmada işletme yöneticilerinin %12,7’sinin işe girmeden önce ek olarak (kurs, seminer vb.) daktilo eğitimi aldıkları, Ticaret Meslek Liselerinden mezun olup iş hayatında çalışanların tavsiyelerinden birinin “okulda öğrencilere kullandıkları makineler

(bilgisayar, daktilo vs.) ile ilgili bakım ve onarım kursu verilmelidir” ifadesi olduğu görülmektedir (METARGEM, 2003: 1-196).

4. Daktilografi ile İlgili İlk Türkçe Kitap Üzerine Notlar

Daktilografi ile ilgili kitaplar tarandığında, 1940 yılında Hamit Ören tarafından yazılan ve Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi tarafından neşredilen “Daktilografi Dersleri”; yine 1943’te Atuf Yar tarafından yazılan “Muallimsiz Daktilografi”; 1950’de Saffet İrtek tarafından yazılan ve Milli Eğitim Basımevi tarafından basılan “Daktilografi Metodu”; 1960’larda Muzaffer Okutkan tarafından yazılan ve Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu Yayınları tarafından basılan “Daktilografi Öğretimi”; 1970’lerde Numan Özdemir tarafından yazılan “On parmakla kendi kendine: daktilografi öğretimi” kitaplarına rastlanılmaktadır (Atatürk Kitaplığı, ibb.gov.tr). Bu yıllardan sonra kitap sayısı giderek artmıştır. Bununla birlikte Muzaffer Okutkan’ın Daktilografi Öğretimi kitabının sonraları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da basıldığını, hatta 1995-1999 yılları arasında yirmi baskı yaptığını ve uzun yıllar Ticaret Meslek Liseleri’nde (Berk, METARGEM, 2001: 21) ve meslek yüksekokullarında okutulduğunu görmekteyiz.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye’de bu eğitim Ticaret Mektebi bünyesinde 1910 yılından itibaren müfredat programında yer almış (Çelebi, 1939) ve nihayet konu ile ilgili ilk eser 1928 yılında dersin muallimi M. Hamid tarafından “Kendi Kendine Daktilografi” ismiyle neşredilmiştir. Yapılan arşiv taramalarında Türkiye’de bu kitaptan daha önceki tarihte yayımlanan bir esere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu eserin daktilografi ile ilgili basılı ilk Türkçe kitap olduğu ifade edilebilir.

Daktilonun ticarileşmesinden sonra daktilo bilgisinin gerek dünyada gerekse Türkiye’de, sekreterlik mesleğini icra edecek ve ticaret hayatında yer alacak bireylerin terfi ve başarıları için önemli hale geldiği söylenebilir. Bu gelişmelerin Türkiye’nin orta ve yükseköğretim ortamlarındaki ilk karşılıkları; II. Meşrutiyet döneminde “Daktilografi” dersinin Ticaret Mektebi ders müfredatına dahil edilmesi ve ilgili dersin kitabının erken Cumhuriyet döneminde yayımlanması şeklinde görülmektedir.

Eser Türkiye’deki daktilografi eğitiminin ilk eseri olması bakımından işletme eğitimi tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple dönemin daktilo eğitimine ışık tutmaktadır. Aşağıda eserle ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

4.1. Eserin Dış Kapak Bilgileri

“Daktilografi” kitabının dış kapağı Resim 4’te yer almaktadır. Kapağın yanındaki açıklamalar kapakta yer alan bilgilerin sırasıyla Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine transkripsiyonudur.

Resim 4: Daktilografi Kitabının Dış Kapağı

Kaynak: M. Hamid, 1928.

Daktilografi kitabının dış kapağında yer alan daktilo kullanan/öğrenen kadın figürü, dönemin farklı kadın tiplerleriyle ön plana çıkan ünlü karikatüristi Ramiz Gökçe (1900-1953) tarafından resmedilmiştir (Durmaz, 2017).

4.2. Daktilografi Kitabının İçeriği

1. Yazı makinaları ve fâideleri (s.4-5)
2. Yazı makinalarının tarihçesi (s.5)
3. Yazı makinalarının envayı (s.5-8)
4. Makina önünde daktilografın vaziyeti (s.8-11)
5. Umumi tavsiyeler (s.11)
6. Klavye (s.11-13)
7. Ellerin klavye üzerinde ilk vaziyeti

8. Türkçe harfli klavye kullanımı (Dersler, örnekler ve uygulamalar) (s.13-35)
9. Yabancı dillerdeki (İngilizce, Fransızca, Almanca) harflere göre tuş takımı olan klavyelerin kullanımı (Dersler, örnekler ve uygulamalar) (s.35-47)
10. Tablatör ve örnekler (s.48-54)
11. Tashîhât (s.55-56)
12. Kopya çıkarmak (s.56-57)
13. Makinaların temizlenmesi (s.57)
14. Şeritler (s.60)
15. Daktilografide usul-i tekayyüt (s.60)
16. Yazı makinalarında tekemmül (s.61)
17. Sessiz makinalar (s.61)
18. Kabil-i nakil makinalar (s.62)

4.3. M. Hamid'in Daktilografi Kitabından Çeviriler ve Notlar

Daktilografi adlı eserin yazılış amacına dair açıklamalar aşağıda aynen alıntılanarak gösterilmektedir. Eserin girişinde yer alan “maksat” başlığı altında daktilografi eğitiminin amaç ve önemine dair müellifin görüşleri yer almaktadır:

“Maksat: Lisanımızda daktilografi tedrisatına ait bir eser olmaması bu sanatın Türkler arasında arzu edildiği vecihle taammümüne mâni oluyordu. Şimdi Latin harflerinin kabulü ile Türkçe daktilografinin memleketimizde bir kat daha revaç bularak mesut bir inkişafa nail olacağı tabiidir. Bu sanatı tahsil etmek isteyen gençlerin bir makina önüne geçerek indî bir usul tutup çalışması kıymetli zamanların zıyanı mucip olacağı gibi fen nokta-i nazarından da gayet sakim ve tashihi müşkül bazı itiyatların edinilmesine meydan vereceğinden buna mâni olmak için bütün dünyaca kabul edilen on parmak usulü üzerine tertip edilmiş bu küçük kitabı neşir etmeyi bir vazife addettim. Eser şimdiye kadar İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlîsinde senelerden beri yapılan tecrübeye istinat etmektedir. Ciddi bir surette çalışıldığı takdirde az zaman zarfında temiz ve seri bir surette daktilografide yazmak kabil olacaktır. Kitapta teknik izahat muhtasaran geçilmiş ve bazıları da resim ve eşkal ile kolayca izah edilmiştir. Eserde hem Türkçe ve hem de Fransızca, İngilizce, Almanca temrinler ve metinler derç edilmek suretiyle daktilografların ecnebi lisanlarını da yazabilmeleri taht-ı temine alınmıştır.” (M. Hamid, 1928: 3). Yazar bu bağlamda Latinceye geçişin daktilografi eğitimi açısından avantaj olduğuna dair fikir

beyan etmektedir. Ticaret Mektebinde 1928'den önce de bu ders verilmektedir ve bu eserle eldeki birikimin kitaplaştırıldığı ifade edilebilir.

Çalışmaya konu olan eserin mottolarından biri de daktilografinin kolaylıkla öğrenilebileceğidir. Nitekim günümüz daktilografi kitapları veya konu ile ilgili bilimsel yayınlar incelendiğinde (Atıgan, 2013; Ünlü 2006; Acar ve Gürsoy, 2013) bu kolaylığa ve yazım hızına yer verilmekte, zaman yönetimi açısından on parmak daktilo bilmenin avantajlarına vurgu yapılmaktadır. Kitap içerisindeki başlıklar ve içerikleri maddeler halinde incelenmiştir.

4.3.1. Yazı Makinaları ve Fâideleri

M. Hamid bu bölüme, teknoloji ve kültürde insanlığın gelişme ve ilerlemesine yazı makinaları vasıtasıyla yapılan katkıdan bahsederek başlamaktadır: *“El işini makinalara devretmek suretiyle insan ve zamandan tasarruf eden medeniyet-i hâzıranın fikir âleminde yaptığı velûd (verimli) inkılaplardan biri de yazı makinalarıdır. Yazı makinalarının icadıyla yazılar temiz, okunaklı ve süratle yazılmaya başlanmıştır.”* (M. Hamid, 1928: 4). Devamında dünyadan örnekle şu ifadeleri kullanmaktadır: *“...Bugün garp memleketlerinde herhangi bir müessesede velev küçük olsun, yazılan mektup muhakkak daktilo ile yazılır. El ile mektup yazmak o müessesenin küçük ve ehemmiyetsiz olduğunu gösterir.”* (M. Hamid, 1928: 4). Ayrıca bu ifadeler, işletmelerin ticari yazışma/haberleşme süreçlerinde, daktilo kullanmasının prestij kaynağı olduğuna dair bir anekdot olarak da değerlendirilebilir.

Daktilo eğitiminde, yazı yazılacak dil konusunda bilgili olmak ve çalışma usulüne şu cümlelerle dikkat çekilmektedir: *“...Haddizatında yazı makinalarında çalışmak güç değildir; evvela yazacağı lisanı bilmek lazımdır. Sonra makinada yazı usulünü öğrenmek icap eder. Metotsuz çalışıldığı takdirde hem zaman kaybedilir hem de istenilen güzel yazı elde edilmez.”* (M. Hamid, 1928: 4). Fakat günümüzde de metotlu çalışma neticesinde bu alanda yüksek başarılar elde edildiği görülmektedir. Örneğin 2019 yılına ait bir haberde şu satırlara yer verilmektedir: *“Anadil ve çok dilli (17 dil) ayrımıyla iki yarış türünde ve 4 yaş kategorisi ile yapılan toplam 8 yarıştaki en iyi 3'er yarışçıya verilecek 24 madalyanın 12'sini Türkler kazanarak takım halinde de Dünya Şampiyonu oldu. Tüm kategoriler genelinde katılan toplam 17 ülke arasındaki sıralamalarda, Türkiye 12 madalya, Japonya 5 madalya, Çekya 4 madalya, İtalya 2 madalya, Arjantin 1 madalya kazandılar (interstenoturk.org)”. Ancak bu haber incelendiğinde M. Hamid'in iddiasının aksine, farklı milletlerden yarışmacıların farklı dillerde yazı yazabildikleri görülmektedir.*

M. Hamid'in daktilografinin meslek kazandırma ve dünyada itibar görmesi ile ilgili görüşleri şu şekilde devam etmektedir: “...Bugün daktiloluk bütün dünyada pek ziyade ehemmiyet verilen bir meslektir. Salikleri de birçok suretle müteneffi (faydalanan) ve hayatta bir mevki edinmeğe namzet olurlar. Yapılan bir istatistiğe göre Fransa'ya senede 25.000 makina ithal edilmektedir. Bu adetten 5.000'i eskiyen makinaların yerini tutuyor farz etsek senede 20.000'i genç daktilo (yazı makinesiyle yazmayı meslek edinmiş kimse) oluyor. Yani yirmi bin gence iş bulunuyor demektir.” (M. Hamid, 1928: 4).

Müellif, aşağıdaki cümleleriyle Türkiye'deki kadınların o dönem iş yaşamlarını daktilograf olarak sürdürebileceklerine dair anekdot düşmekle birlikte, Türk kadınlarını bu işe yönlentmektedir: “...Bizde de son senelerde genç kızlarımız birçok müessesatta daktilo olarak çalışmak suretiyle hayatlarını kazanmaya başlamışlardır. Şimdiden sonra ise daktilo adedi daha ziyadeleşecektir. Sonra daktiloluk âtisi (geleceği) parlak olan bir meslektir. İhtimal bu garip gelir; fakat düşününüz ki Avrupa ve Amerika'da müessesât-ı ticariyye, sınıaiyye, maliyye direktörlerinin %70'i buldukları müesseselere daktilo olarak intisap etmiş ve bu suretle büyük mevkilere derece derece terfi etmişlerdir ve bu da çok tabiidir. Zira bir daktilo çalıştığı müessesenin muhaberatına herkesten ziyade çok vukuf peyda eder. Bütün evrak onun elinden geçer. Mektupları o yazar. Hatta bazı müesseselerde direktörün hususi mektuplarını daktilolar yazar. Daktilolar adeta müdürlerin mahrem esrarıdır. Bu da binnetice muâmelâta, müessesenin vaziyetine pek sıkı bir surette nüfuz etmeyi temin eder.” (M. Hamid, 1928: 4-5). Kadınların toplumsal hayat içerisindeki rolü, modernleşmesi ve bunun büro ve büro makineleri üzerinden değerlendirilmesi ayrı bir çalışma konusunu teşkil etmektedir ve burada incelenmeyecektir. Ancak Durmaz'ın (2017) bu konudaki yazısı dikkate değerdir. Bununla beraber müellifin yukarıdaki cümlelerinde ticaretle ilgili işletmelerde daktilograf olmanın yöneticilik için ne kadar önemli olduğu, işletmenin sırlarına vakıf olmayı gerektirdiği ifade vurgulanmaktadır. Bu bağlamda en eski zamanlardan beri yöneticilerin sırlarına vakıf olan katipler, daktilo aracılığıyla modern dünyada da görevlerini ve önemlerini sürdürmektedirler. Nitekim daktilo ile en çok münasebeti olan mesleklerden biri olan sekreterlik mesleğinde de sır saklamak oldukça önemli bir niteliktir. Sekreterler günlük iş yaşamları içerisinde pek çok gizli bilgiyi öğrenirler. Bir sekreterin başarılı bir meslek hayatının olabilmesi için sır saklama niteliğine sahip olması, ağız sıkı ve ölçülü olması gerektiği vurgulanmaktadır (Tengilimoğlu ve Köksal, 2009: 55). Yine buradaki ifadelerde insan-makine etkileşiminin verimlilik ve başarı getireceğine, bunun da hızla terfi etmeye sebep olacağına dair vurgu olduğu görülmektedir.

4.3.2. Yazı Makinalarının Tarihçesi

Bu kısımda ilk daktilonun 1814'te² İngiliz mühendis Henry Mill tarafından icat edilmesiyle başlayan ve devam eden tarihsel gelişim süreci kısaca ele alınmaktadır (M. Hamid, 1928: 5).

4.3.3. Yazı Makinalarının Envanı

Bu kısımda daktilo makinalarının aslında birbirine benzediği ve herhangi bir marka daktilo kullanmaya alışan birisinin diğer daktiloları da kullanabileceği belirtilmektedir. Örneğin kitabın bu bölümünde Mercedes markası ele alınarak bir daktilo makinasının kısımları hakkında şekillere yönlendirmeler yapılarak bilgi verilmektedir (M. Hamid, 1928: 5).

4.3.4. Makine Önünde Daktilografin Vaziyeti ve Umumi Tavsiyeler

Bu başlık altında daktilo kullanıcısının iskemleye-sandalyeye rahat bir şekilde oturması ve yaslanması gerektiği, kolların, bileklerin, parmakların pozisyonları ve kullanıcı ile daktilo makinasının arasında mesafenin ne kadar olması gerektiği hakkında bilgi verilmektedir. "Daktilograf makine önünde nasıl durmalı?" sorusuna cevap olacak nitelikteki detaylı açıklamalara devam edilmektedir. Bunun yanında Türk klavyesinin dört sıradan oluşan bir yapıya sahip olduğuna dair kısa bilgilendirme yapılmaktadır (M. Hamid, 1928: 8-11). Bu başlıkta daktilo kullanımındaki ergonomi konusu işlenmektedir. Nitekim günümüz daktilografi eğitiminde benzer bir şekilde ergonomi ve duruş pozisyonlarına yer verilmektedir (Atıgan, 2013: 2). Ayrıca literatürde büro ortamlarında ergonominin, insan sağlığına ve verimliliğine etkileri ile ilgili çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Çay Atalay, 2010; Çakırel vd., 2013).

---

² Kitap metninde bu tarih 1814 olarak ifade edilmiştir, ancak Henry Mill bu icadını 1714'te gerçekleştirmiştir (Oden, 1917: 8). Nitekim Henry Mill 1683-1771 tarihleri arasında yaşamıştır. Ayrıca daktilonun icadı konusunda da farklı tarihler ve kişilerin isimleri anılmaktadır. Anladığımız üzere bunun bir sebebi daktilonun son şeklinin verilmesi ve ticarileştirilmesi ile ilgili farklı görüşlerdir. Daktilonun tarihçesi ile ilgili Oden'in 1917 tarihli kitabına müracaat edilebilir.

(http://type-writer.org/documents/typewriter-books/Evolution_of_the_Typewriter.pdf)

(<http://historyoftech.mcclurken.org/typewriter/the-first-patent/>)

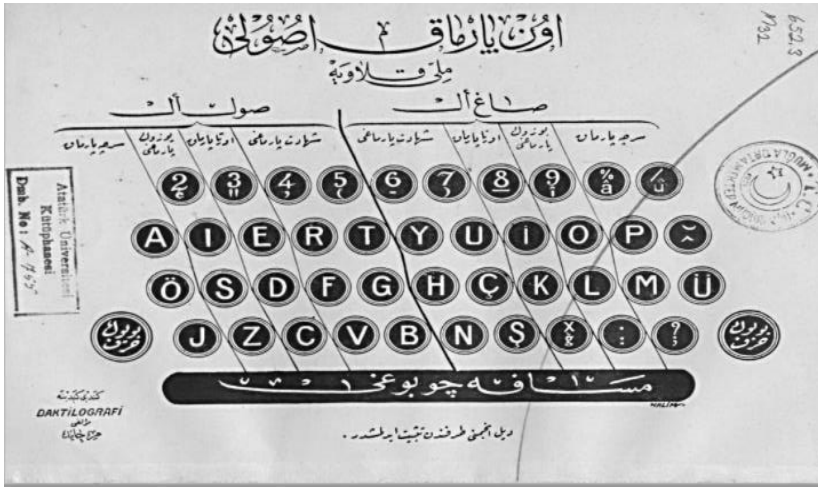
(https://www.scribendi.com/advice/history_of_the_typewriter.en.html)

(<https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/henry-mill>).

4.3.5. Klavye

Bu başlık altında daha önce de kısaca değinildiğine atıf yapılarak yazı makinalarının “elifba” tertibini içeren kısmı olduğu ifade edilmektedir. Elifba tertibatında, en çok kullanılan harflerin en kolay yere konulmak suretiyle bir yerleşim düzeni olduğu aktarılmaktadır. Bu dizilimi ezberlemenin yazım faaliyetini de kolaylaştıracağı üzerinde durulmaktadır. Takip edilen bu yöntemin “on parmak usulü” olduğu ifade edilmektedir. Bu usulü takip etmeden daktilografi öğrenmenin zorluğuna değinilmektedir. Hatta bu usulün de başlangıçta talebelere zor gelebileceği fakat daktiloda on parmak usulüyle bir talebenin eğer düzenli ve disiplinli bir şekilde çalışırsa üç ay süre zarfında hızlı yazar bir düzeye gelebileceği belirtilmektedir (M. Hamid, 1928: 11-13).

Resim 5: On Parmak Usulü, Milli Klavye³

Kaynak: M. Hamid, 1928.

Bu klavye yerleşimi her ne kadar üzerinde milli klavye yazıyor olsa da sonraları milli klavye olarak da anılan ve İhsan Sıtkı Yener tarafından geliştirilen F klavye yerleşimi değildir. İhsan Sıtkı Yener'in geliştirdiği klavye 1955 yılında “Bakanlıklararası Standardizasyon Komitesi” tarafından “Standart Türk Klavyesi” olarak kabul edilmiştir. O halde bu klavye Standart Türk Klavyesine ulaşılmadan önceki klavye şekillerinden biridir ki İhsan Yener'e göre o dönemde neredeyse 70 farklı klavye çeşidi vardır (interstenoturk.org). Durmaz'a (2017) göre bu klavye “A klavye”

³Kitabın dış kapağından hemen sonra gelen ve tuş takımının anlatıldığı bu sayfa/belge dönemin ünlü hattatlarından Halim Özyazıcı'nın eseridir (M. Hamid, 1928: 2; Durmaz, 2017).

olarak isimlendirilmiştir. Nitekim klavyeye ismini veren tuşun sol üstte olan tuş olduğu bilinmektedir ve şekilde de bunun “A” harfi olduğu görülmektedir.

4.3.6. Ellerin Klavye Üzerinde İlk Vaziyeti

Bu başlık altında derslere yönelik ilk adım niteliğindeki kısımdır. Ellerin daktilonun birinci sırasındaki vaziyetinin özellikle önemli olduğu vurgusu yapıldıktan sonra gerekli diğer açıklamalar yapılmaktadır (M. Hamid, 1928: 13). Bir milli klavye düzeni geliştirme çabaları 1930’lu yıllarda başlamıştır (interstenoturk.org). Benzer uygulama halen devam etmektedir (Atıgan, 2013: 5)

4.3.7. Türkçe Harfli Klavye Kullanımına Dair Dersler ve Tablatör (Tabulateur)

Örnekler ve uygulamaların yer aldığı bu bölümde 16 ders ve Türkçe mektup örnekleri bulunmaktadır. İlk dersten itibaren alıştırmaların nasıl yapılması gerektiği açıklanmaktadır. Yazım alıştırmalarına geçilmeden önce açıklamalar yapıp daha sonra örnek harf grupları ve kelimelere yer verilmektedir. Ardından sağ ve sol ellerle serçe, baş, orta ve şahadet parmaklarının yazarken nasıl vaziyet almaları gerektiği hakkında bilgi verilmektedir. Mektuplar kısmında yazım âdabının gerektirdiği kelimelerin kullanılması önerilmektedir. Kâğıt düzeninde şehir, tarih, isim ve adres bilgilerinin nerede olması ve hangi kelimelerle mektuba başlanacağı nokta ve virgülün nereye konulması gerektiği açıklanmaktadır. Bu kısımda önemli bir nokta, iş dünyasının söz konusu döneminde kullanımında olan ticaret mektuplarına yer verilmesidir. Talebeler tarafından yazma egzersizi yapılması istenen hemen hemen bütün mektup numuneleri ticari yazışma metinlerinin farklı türlerini içermektedir. Resmî yazışmalar, şirketlerde bazı konular hakkında görüşme yapmak için teklif mektupları, bankacılık işlemlerinin farklı genel ve detaylı konularıyla ilgili mektuplar ve kefaletname-irsal-senet-alacak-borç konularını içeren mektuplarına yer verilmektedir. Türkçe klavye kullanımına dair numuneler kısmı Faruk Nafiz’in “Köyde kış” adlı şiiriyle son bulmaktadır (M. Hamid, 1928: 13-35).

Daktilo ile düz yazı yazmanın yanında ticaret hayatı için gerekli olan ve tablo kullanımını gerektiren belgelerin (fatura, senet, mali analiz tabloları, çek, ticari ilanlar vb.) nasıl yapılabileceğine dair bilgi verilmektedir. Daktilonun sadece düz yazı fonksiyonu olmadığı amaca uygun ve özellikle ticari belgelerin düzenlenebildiği özellikleri olduğu vurgulanmaktadır. Gerekli açıklamalardan sonra ise farklı görsellikteki ticari belgelere yer verilmektedir (M. Hamid, 1928: 48-54).

Ticaret Mektebi'nde verilen bir dersin içeriğinde gayet tabii ki ticarete ve iş hayatına dair vurgular olması normaldir. Bununla birlikte günümüz daktilografî kitaplarında genellikle daktilo ile 10 parmak yazma tekniğinin öğretildiği, Tengilimoğlu ve Köksal'ın (2009: 202-220) Dünya ve Türkiye'deki büro yönetimi ve sekreterlik ders içeriklerini inceledikleri bölüme bakılacak olursa mesleki yazışma, ticari belgeler ve iletişim konularının ise ayrı birer ders olarak işlendiği görülmektedir.

4.3.8. Yabancı Dillerdeki (İngilizce, Fransızca, Almanca) Harflere Göre Tuş Takımı Olan Klavyelerin Kullanımı ve Dersler

Bu bölüm "ikinci kısım" olarak adlandırılmaktadır. Bu kısımda öncelikle farklı yabancı dillere göre klavyelerin şekilleri (İngiliz klavyesi, Alman klavyesi, Beynelmîlel Fransız klavyesi gibi) gösterilmektedir. Daha sonra bu klavyelerin benzerlik ve farklılıkları, hangi harflerin hangi klavyelerde olup olmadığı ve nerelere yerleştirildiği hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Devamında ise daktilo kullanılarak egzersiz yapılması istenen Fransızca, Almanca ve İngilizce dillerinin kullanıldığı ticari yazışma örneklerine yer verilmektedir (M. Hamid, 1928: 35-47).

4.3.9. Tashihat, Kopya Çıkarmak, Makinaların Temizlenmesi, Şeritler

Bu başlıkta öncelikle yanlış olarak yazılan harflerin nasıl düzeltileceği, karbonlu kâğıt kullanılarak herhangi bir metnin nasıl ve ne miktarda çoğaltılabileceği, daktilonun uzun ömürlü ve verimli kullanılması için temizliğinin nasıl yapılması gerektiğine yer verilmiştir. Devamında her makinaya uygun olan daktilo şeritlerinin kaç milimetre (Remington: 13mm, Royal: 11mm, Continental: 16mm vb.) oldukları, bunun yanında iki renkli şerit olması durumunda kırmızının aşağı siyah kısmın ise yukarıya getirilmesi gerektiğine dair bilgiler verilmektedir (M. Hamid, 1928: 52-50).

4.3.10. Daktiloda Usul-i Takayyüt

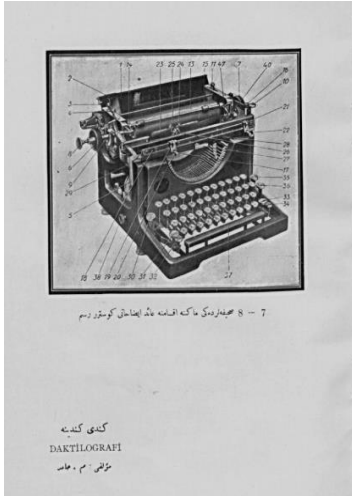
Yazıdaki semboller ve işaretlerin (koma, iki nokta, tırnak işareti, ünlem işareti, noktalı virgül vb.) nasıl yazılacağı hakkında bilgi verilmektedir (M. Hamid, 1928: 60-61).

4.3.11. Sessiz Makinalar ve Kâbil-i Nakil Makinalar

Bu başlıklar altında yazarken insanları rahatsız etmemek için Remington markasının bir model geliştirdiği ve bunun geliştirildiği hakkında bilgi verilmekte ve daktilonun resmi paylaşılmaktadır. Ayrıca *portable* denilen taşınabilen daktilolar hakkında bilgi verilmektedir. Yazıhanelerde (bürolarda) kullanılan daktiloların daha sağlam olduğu fakat sürekli seyahat

etme durumu olan çalışanlar için elverişli olanın taşınabilen daktilolar olduğu söylenmektedir (M. Hamid, 1928: 61- 62).

Resim 6: Kitaptan Bir Gösterim:
Kitabın 7 ve 8. Sayfalarındaki
Makine Aksamına Ait
Açıklamaları Gösteren Resim

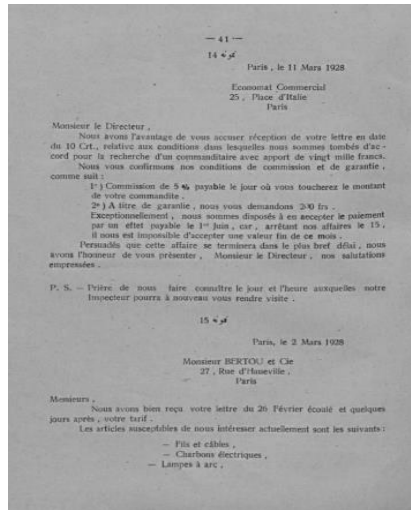
Resim 7: Kitaptan Bir Gösterim:
Parmakların Daktiloya
Yerleştirilme Şekli

Kaynak: M. Hamid, 1928.

Kaynak: M. Hamid, 1928: 21.

Resim 8: Kitaptan Bir Gösterim: Ticari Yazışma Örneği

Kaynak: M. Hamid, 1928: 41.

5. Sonuç

İcat edildiği tarihten itibaren ticaret ve iş hayatına önemli katkı sağlayan daktilo hem dünyada hem ülkemizde devlet eğitimine ve özel eğitime konu olmuştur. M. Hamid'in kitabının daktilografi alanında Türkçe olarak yayımlanan "Daktilografi" kitabının Türkiye ortamı açısından öncü bir eser olduğu görülmektedir. Daha öncesinde bu başlıkla Ticaret Mektebinde ders bulunmakta ancak ders notu ve kitaba rastlanılmamaktadır. Bu nedenle kitabın, ticaret eğitimi alanında insan ve yazı makineleri etkileşimini ele alması bağlamında renkli içeriğe sahip olan temel kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

Kitabın, yaşadıkları dönemin önemli simalarından olan bir hattat ve bir karikatüristi buluşturan sanatsal yönü de bulunmaktadır. Durmaz'a (2017) göre, kapakta yer alan çalışan kadın figürü odağındaki çizim, karikatürist Ramiz Gökçe'ye; kitaptaki tuş takımını anlatan belge ise hattat ve akademi hocası Halim Özyazıcı'ya aittir. Daha önce de ifade edildiği üzere kapakta kullanılan kadın figürü ve içerdiği grafiksel ya da toplumsal mesaj farklı bir çalışma konusudur. Kitabın ticaret eğitiminde makine ile insanı buluşturan bir yönü de göze çarpmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere ticaret eğitimini bir bütün olarak ele alan yaklaşımla kitabın içeriğinde farklı metin ve konulara da yer verilmiş, günümüzde bu konular farklı dersler olarak büro yönetimi müfredatında kendilerine yer bulmuştur. Kitap için, Türkiye ortamında büro yönetimi bilgisinin teknik ve sosyal boyutlarının yayılımı açısından tarihsel süreçteki ilklerden sayılabilecek önemli bir eser olduğu nitelmesi yapılabilir. Dolayısıyla Türkiye'de on parmak usulünün öğretiminin yapılmaya çalışıldığı önemli eserlerden biri olduğu söylenebilir. Ayrıca bu usulün kendi kendine öğrenme boyutunun insan ve makineyi buluşturan yönü de bulunmaktadır. Bu noktada ticari yazışma pratiğini geliştirme amacı taşıyan bu ders ve eserin; tarihsel açıdan Türkiye ortamındaki işletmecilik eğitiminin teorik ve uygulama boyutunun her ikisini de içeren bir öğretim amacı/yaklaşımına sahip olduğu çıkarımı yapılabilir. Eserin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemi eseri olduğu görülmektedir. Harf inkılabı sürecinde yazılmıştır. Dolayısıyla hem Osmanlı hem de Latin alfabesiyle Türkçe ticaret yazışmalarını içermektedir. Yabancı dille ticaret yazışmalarını içeren yönü de uluslararası ticari hayata Türklerin adapte edilmesi gayreti içinde olduğunu göstermektedir. Bu özellikleri sebebiyle kitap Türkiye'deki ticaret eğitimi ve büro yönetimi eğitimi konusunda dikkate değer bir eser olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada değinilmeyen ancak ileride yapılacak çalışmalara konu olabilecek noktalar da bulunmaktadır. Özellikle kadınların iş hayatındaki yeri, daktilonun önemi, neşredilen kitaplarda ve karikatürlerdeki daktilo ve kadın temaları dikkate değerdir.

Kaynaklar

- Acar, S. ve Gürsoy, H. (2013), Almena ve Acar Metotları ile On Parmak Klavye Öğrenenlerin Performans Gelişimi Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Büro Yönetimi Özel Sayısı. s. 1-22.
- Akçura, G. (2001), Piyano Çalar Gibi Yazı Yazan Daktilo Kızlarımız, *Popüler Tarih Dergisi*, s. 64-68.
- Atıgan, F. (2013), *10 Parmak F Klavye Öğrenimi*, 2. Basım, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bahar, E. (2011), *Mesleki Yazışmalar*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Berber, A. (2013), *Klasik Yönetim Düşüncesi: Geleneksel ve Klasik Paradigmalarla Klasik ve Neo-Klasik Örgüt Teorileri*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Çakırel, Y., Özdemir Karaca, P., Aydınır Çakırel, Ö. ve Çakır İ. (2013), Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Staj Yaptıkları Büroların Ergonomi-Verimlilik İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Büro Yönetimi Özel Sayısı, s. 23-40.
- Çay Atalay, A. (2010), *Bürolarda Ergonomi Kullanımı ve İskelet Kas Sistemi Hastalıkları*, 9. Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi Bildiri Kitabı, Erzurum. s. 38-50.
- Çelebi, S. (1939), *Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi 1939 Yıllığı*, Türkiye Basımevi.
- Çelik, A. G. (2018), Daktilonun 21. Yüzyılı Bulmayan Hüzünlü Öyküsü, *Barobirlik Dergisi*, Sayı 40, s. 34-40.
- Doğan, H. (1981), *Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı*, Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi. (Erişim Tarihi: 08.12.2019)
- Durmaz, Ö. (2017), Kadını Tuş Eden Tuşlar, *Manifold Press*. Link: <https://manifold.press/kadini-tus-eden-tuslar>, (Erişim Tarihi: 01.02.2019)
- Güvemli, O. (2005), Türkiye'de Ticaret Liselerinin Kuruluş Öyküsü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (28), s. 16-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35597/395342>

- Kahraman, A. (2016), Tekerleği Yine ve Yeniden İcat Etmek: Dil Eğitimi Politikaları, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, s. 18-25.
- M. Hamid. (1928), *Kendi Kendine Daktilografi*, İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya.
- MEB. (2019), *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Mesleki ve Teknik Eğitim: 11. yy. - 21. yy.*, Haz.: Selvinaz Aydın, Ülkü Özdemir. Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi. Ankara.
- METARGEM, MEB (1996), *Ticaret Meslek Lisesi Mezunlarını İzleme Araştırması (Türkiye Geneli)*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
https://www.meb.gov.tr/earged/earged/TML_mezunlari_izlenmesi.pdf, (Erişim Tarihi: 05.01.2020)
- METARGEM, MEB (2001), *Servis Bölümü Meslek Dersleri Kitaplarının Değerlendirilmesi*. Yayın No: 29, Araştırma: Ertuğrul Berk. Ankara.
https://www.meb.gov.tr/earged/earged/servis_bolumu_ders_kitabi_deger.pdf, (Erişim Tarihi: 10.01.2020)
- METARGEM, MEB (2003), *Ticaret Eğitimi Araştırması*, Editör: Şaban Yıldırım, Ankara.
https://www.meb.gov.tr/earged/earged/ticaret_egitimi_arastirmasi.pdf, (Erişim Tarihi: 05.01.2020)
- Oden, C. V. (1917), *Evolution of the Typewriter*. Link: http://typewriter.org/documents/typewriterbooks/Evolution_of_the_Typewriter.pdf, (Erişim Tarihi: 30.05.2019)
- Özkul A. S. ve Çakırel Y. (2019), *İşletmecilik Eğitiminde İnsan ve Yazı Makinalarının Etkileşimde Olduğu Bir Ders: Daktilografi*, V. Human and Civilization Congress from Past to Future INES 2019 Tam Metin Bildiriler Kitabı, Alanya/Antalya. s. 276-283.
- Tengilimoğlu, D. ve Köksal, A. (2009), *Tıp Sekreterliği*, İkinci Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ünlü, A. (2006), *26 Saatte On Parmak Öğreniyorum, On Parmak F Klavye, On Parmak Q klavye*, Konya: Yelken Basım Yayın Dağıtım.
- Yılmaz, K. (2014), *Tarihsel Süreçte Sanatoryum-Heybeliada Devlet Sanatoryumu*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Bilim Dalı.

İnternet Kaynakları

Atatürk Kitaplığı, www.ibb.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.01.2020)

Adana Halkevi Dergisi:

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/19298>, (Erişim Tarihi: 8.12.2019)

Akşam Gazetesi, 21.7.1949:
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/30865/001640681010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 08.12.2019)

Ben Judge, <https://moneyweek.com/327793/this-week-in-history-the-first-commercial-typewriter-goes-on-sale/>, (Erişim Tarihi: 01.01.2020)

<https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/henry-mill>, (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

<http://historyoftech.mcclurken.org/typewriter/the-first-patent/>, (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

<http://www.interstenoturk.org/2019/05/turkiye-24-madalyanin-12sini-kazanarak-dunya-sampiyonu-oldu/>, (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

https://www.scribendi.com/advice/history_of_the_typewriter.en.html, (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

https://ttkb.meb.gov.tr/kurulkararlari/fihristler/fihrist_1929.pdf, (Erişim Tarihi: 06.01.2020)

<http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/660.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2020)

www.interstenoturk.org, (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

www.ttkb.meb.gov.tr, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Geçmişten Günümüze Kurul Kararları ve Fihristleri.

Yeni İstanbul Gazetesi:
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/19455>, (Erişim Tarihi: 08.12.2019)